

Családi nyelvpolitika moldvai többszínű falvakban

LAIHONEN, PETTERI¹ – BODÓ CSANÁD² – GÁSPÁR JUDIT³ –
JANI-DEMETRIOU BERNADETT²

¹ Jyväskyläi Egyetem, ² Eötvös Loránd Tudományegyetem,

³ Budapesti Corvinus Egyetem

1. Bevezetés

A családi nyelvpolitika új témának számít magyar összefüggésben, elsőként Siklósi Beáta (2019) használta a fogalmat nemzetközi forrásokra támaszkodva (l. még Szabó T., e kötetben). A területet fontosságára Spolsky (2021: 24) így mutat rá: „[b]ár létezhetnek más befolyásoló tényezők is, de az egyén nyelvi repertoárjának alakulását döntő módon a család és az otthon nyelvpolitikája határozza meg” (saját fordításunk). A családi nyelvpolitika definíciója a három tagfogalom, a család, a nyelv és a politika értelmezésétől függ. A nemzetközi családi nyelvpolitikai kutatások középpontjában a migrációban érintett, a saját otthonukat elhagyó családok vizsgálata áll. E kutatások a családok nyelvi erőforrásainak sokféleségét és a célországokban jelentkező kihívásokat tárják fel. Jóval kisebb figyelem irányul az otthon maradó családi nyelvpolitikájára. Kutatásunk helyszíne néhány moldvai többszínű település, amely érintett az intenzív munkaerő-migrációban. A kutatás során az otthon maradó anyákkal készült félig strukturált interjúkat az interakciós diskurzuselemzés módszerével vizsgáltuk.

Kutatásunk a kritikai családi nyelvpolitika keretrendszerére épül, és arra kérdez rá, hogy a migráció során miként alakul a család, mi tekinthető nyelvnek, és hogyan határozható meg a nyelvpolitika ezekben a családokban, azaz hogyan alakítják a Moldvában élő anyák a családra, gyerekekre és saját életútjukra vonatkozó nyelvi döntéseiket. A családi nyelvpolitika kutatásában az ilyen családokkal eddig kevésbé foglalkoztak (Luykx 2022). Több korábbi kutatásunkban vizsgáltuk a moldvai magyar nyelvi kisebbségi gyakorlatokat és revitalizációs folyamatokat, amelyek célja a magyar nyelv oktatása. Ezek közösségi vagy iskolai vizsgálatok voltak (például Fazakas – Barabás 2020; Heltai 2014; Lajos és mtsai 2021; lásd még Bodó és mtsai, e kötetben), jelen tanulmány azonban szűkebb

fókusszal, a család fogalmából indul ki. Kutatásunk során tizenkét olyan szülőt interjúvoltunk meg, akik kapcsolatban álltak a Moldvai Csángómagyar Oktatási Programmal. Empirikus kutatásunk célja az volt, hogy megértsük a migrációban érintett többnyelvű moldvai családok nyelvpolitikáját az interjúkban bemutatott émius perspektívából.

2. Kritikai családi nyelvpolitika

A családi nyelvpolitika kritikai megközelítése az alapfogalmak kontextusba helyezésére és empirikus vizsgálatára irányul, miközben a családi konfigurációk, nyelvi erőforrások és politikák megértésének diverzifikálására összpontosít (Higgins 2022). A családi nyelvpolitika kutatásának kritikai fordulatát hirdető alapvető munkák hangsúlyozzák, hogy a nemzetállami, kapitalista társadalmi-gazdasági kontextusokon túlmutató fogalmakat és kutatási helyszíneket ki kell terjeszteni eddig nem vizsgált területekre (Lanza – Lomeu Gomes 2020; Lomeu Gomes 2018; Luykx 2022). Például a családi nyelvpolitika talán legszélesebb körben elterjedt és még mindig igen népszerű ideája az „egy szülő – egy nyelv” elv, amely a néven nevezett nyelvek elkülönítésének modern európai nacionalista eszméjén alapul (Danjo 2021; Pennycook – Makoni 2020: 53). Ezt az elvet a neoliberális „nyugati” középosztály számára ajánlották (Lomeu Gomes 2018: 53) a családi nyelvpolitika receptjeként, hogy gyerekeik „kiegyensúlyozott” kétnyelvűként érvényesüljenek gazdasági szempontból (vö. Piller – Gerber 2021: 623–624), ugyanakkor elkerüljék a nyelvek keveredését a beszédben (lásd Lanza – Lomeu Gomes 2020). A kritikai perspektíva segíthet annak a megértésében, hogy a család, a nyelv és a politika értelmezései hogyan változnak (Hiratsuka – Pennycook 2020).

A családi konfigurációk sokfélesége olyan jelenség, amelyet a családi nyelvpolitika empirikus kutatása még nem tárt fel teljes mértékben (Luykx 2022). Az együtt élő nyugati, művelt, heteronormatív, két szülőből álló és kétnyelvű családok nyelvpolitikájának megértésére irányuló kezdeti erőfeszítések csak lassan terjedtek ki a transznacionális migrációban részt vevő különböző családokra (pl. Hirsch – Lee 2018; Lee 2022; Takeuchi 2016). A transznacionális családok konceptualizálása a családi gyakorlatokban jelenlévő dinamizmusra és ideiglenességre támaszkodik, így „otthonuk inkább kapcsolati fogalommá válik, mintsem hogy egyetlen rögzített fizikai vagy földrajzi helyhez kötődne” (Palviainen 2022: 129, saját fordításunk). Ugyanakkor kevés figyelem irányult azokra a családokra, amelyek hasonlóak a mi esetünkhöz: az egyik szülő külföldre vándorol munkavállalás céljából, míg a másik szülő, jellemzően az anya, otthon marad és neveli

a gyerekeket (de lásd Lee 2022). Ezekben a transznacionális családokban a változó szülői szerepek, nyelvi repertoárok és kapcsolatok új és eltérő konfigurációkat, gyakorlatokat és értelmezéseket hoznak magukkal, amelyek nehezen illeszthetők be a család hagyományos, általában stabilnak tekintett modelljeibe.

Elemzésünk bemutatja, hogy a családi nyelvpolitika kritikai megközelítése hogyan világít rá a családokat befolyásoló és általuk kialakított struktúrákba ágyazott hatalmi egyenlőtlenségekre, amelyek befolyásolják az egyéni cselekvőképesség kibontakozását, illetve annak hiányát a munkamigráció által érintett családok otthon maradó tagjai esetében.

A nyelv kritikai újrafogalmazása, mint a kortárs szociolingvisztika központi tétele, csak elvétve jelenik meg a családi nyelvpolitika kutatásában (de lásd Van Mensel 2018), legyen szó olyan fogalmakról, mint a transzlingválás (Heltai 2020) vagy a heteroglosszia (Heltai 2016a; Szabó G. 2020). Az ilyen fogalmak alternatívát kínálnak a nyelvek megszámlálható és rögzített, élesen meghúzott határokkal körülírt entitásokként való felfogásával szemben. A nyelvekre e megközelítésben gyakran úgy tekintenek, mint amelyek alapvetően összefonódnak az egyes néven nevezett nyelven beszélő emberekkel, azok csoportjaival vagy a nemzettel. A családok megélt többnyelvűsége megkérdőjelezheti az arról szóló kanonikus „nyugati” társadalmi konstrukciókat, hogy mi számít nyelvnek (Lanza – Lomeu Gomes 2020), és felveti azt a kérdést, hogyan lehet olyan politikát kialakítani, amelynek tárgya olyan „kusza” fogalom (a „fuzzy” fogalmához lásd Hiratsuka – Pennycook 2020), mint egy periférikus kisebbséghez, például a moldvai csángóhoz kapcsolódó „csángós beszéd” (Bodó és mtsai 2017; Heltai 2016b).

A nyelvpolitika területén végzett kritikai tanulmányok már rámutattak a makroszociológiailag orientált leírás és a helyi nyelvi gyakorlatok kontextusfüggősége közötti ellentmondásokra, valamint az ilyen gyakorlatokhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák gyakran implicit jellegére (Hiratsuka – Pennycook 2020). Az ágencia központi kérdés itt; akár az anya (Gogonas – Maligkoudi 2022; Piller – Gerber 2021), akár mindkét szülő (Lee 2022), akár a gyerekek (Revis 2019) explicit vagy implicit nyelvpolitikai tevékenységéről van szó, nem választható el a hatalom és az egyenlőtlenség kérdéseitől (pl. Lomeu Gomes 2018). A beszélő otthoni nyelvválasztásában való cselekvőképesség Mirvahedi (2021: 129) szerint „a nagyobb társadalmi, politikai és kulturális struktúrákban van jelen és azokból fakad”. A családtagokat nyelvpolitikai ágenciájuk strukturális korlátai befolyásolják, például a családon belül, a család környezetében vagy a makrotársadalmi rendszerekben, amikor például stigmatizáló nyelvi gyakorlatokban vesznek részt. Luykx (2022: 302) felhívja arra a figyelmet, hogy nagy szakadék választja el azokat, akik bőséges anyagi és egyéb erőforrásokkal rendelkeznek (gondoljunk például

a digitális kommunikációhoz és mobilitáshoz való hozzáférésre vagy az iskolaválasztás elérhetőségére), és így képesek önálló családi nyelvpolitika kialakítására, azoktól, akik olyan családban élnek, amelynek nincsenek ilyen erőforrásai. Ez azt jelenti, hogy bár a családtagok aktív résztvevői lehetnek a nyelvpolitikai folyamatoknak, döntéseiket és cselekvéseiket a szélesebb társadalmi és kulturális kontextus jelentősen befolyásolja és korlátozza.

3. A kutatás helyszíne és módszere

Kutatásunk helyszíne a romániai Bákó megyében néhány település. Becslések szerint nagyjából 50 000 fő, a moldvai katolikus lakosság egynegyede többnyelvű, akik körében él a „csángós beszéd” mint a néven nevezett magyar és román nyelvhez kapcsolódó vitatott státusú gyakorlat (Heltai 2014). Moldvában 2000-ben indult el a magyar nyelv rendszeres oktatása. Két évtizeddel később 30 faluban közel 2000 gyerek részvételével működött az oktatási program, amelynek célja a „magyar mint anyanyelv” oktatása a csángók körében (Laihonen et al. 2020). E program mellett Moldvában minden iskolában román nyelven zajlik az oktatás. Ahogy Heltai (2014) rámutatott, a Moldvában folyamatban lévő magyar–román nyelvcsere és annak helyi interpretációja nem aktív egyéni választás, hanem közösségi norma, amelyhez mindenki igazodik.

Romániában a moldvai régiót érinti legerősebben a munkamigráció (Peti 2022). Félig strukturált interjúkban vizsgáltuk az otthon maradt anyák narratíváit (az interjúk időtartama 30 perc és 1 óra között volt). Az adatelemzést az interakciós diskurzuselemzés módszerével végeztük. A kutatásban 12 olyan anya vett részt, akiknek a férje külföldön dolgozik, és kutatásunk e résztvevői kapcsolódnak vagy korábban kapcsolódtak a Moldvai Csángómagyar Oktatási Programhoz. A résztvevők középkorú nők, akik többnyire alsó- vagy középfokú végzettségűek. Néhányan közülük a családalapítást megelőzően dolgoztak külföldön is, de gyerekek születése óta mind Moldvában élnek. A résztvevők és a lakhelyük részletesebb jellemzését a felismerhetőségük elkerülése érdekében nem adjuk meg, illetve a tanulmányban álnévvel utalunk rájuk. Az interjúkat e tanulmány első szerzője, Petteri Laihonen és kutatási asszisztense, Fazakas-Timaru Carina készítette magyarul, a résztvevők saját településén, többnyire az otthonukban. Az interjúkban visszatérő narratívaként fordultak elő a magyar–román nyelvcséről és a migrációról szóló történetek, illetve újabb keletű, a magyar nyelvi revitalizációban való részvételről szóló narratívák.

4. Elemzés: A nyelvi szocializáció visszatérő narratívái

A nyelv vitatott téma a moldvai többnyelvű közösségekben. A helyi beszédmódoknak, például a csángós beszéd meghatározásának a jellemzői az elmosódott határok és az állandó változások. A kutatásunk is azt igazolja, hogy a román nyelv felé történik az elmozdulás. Erre mutat rá első két interjúrészletünk:

Petteri: *Ezek akkor milyen nyelven beszélgettek otthon?*

Hanna: *Magyarul. Magyarul beszélünk.*

P: *Csak ezt, magyarul?*

Hanna: *Csángómagyarul, így.*

P: *Értem.*

Hanna: *Igen, csángósan, és akkor még jobban édesanyám is úgy beszélt velünk örökké.*

A részletben a családi nyelv megválasztásában a múlt idejű alakokkal jelölt egykori gyakorlatokat idézi meg az interjúalany (*beszéltünk, beszélt*), és arra is utal, hogy ezek az övénél idősebb korosztályban élő nyelvi szocializációs gyakorlatok voltak. A következő részlet összekapcsolja egymással az iskolai tapasztalatokat és a családi nyelvpolitika változását.

P: *Nektek nehéz volt az iskolában?*

Antonia: *Nehéz volt. Nehéz volt.*

P: *Miért volt nehéz? Vagy mi volt nehezebb?*

Antonia: *Azért, mer otthon édesanyáékval csak magyarul beszélgettünk, és a tanárokkal kellett románul. És akkor nehezen jött. Azt mondtuk, hogy mert itt nálunk csak tanárok románul beszélnek, nem értnek ők magyarul. S akkor beszélgettünk a gyerekekkel és románul, hogy izé, legyen könnyebb. Itthon a zembervel beszélgettünk magyarul, és akkor a gyerekek értettek.*

Antonia arról számol be, hogy saját iskolai nehézségei miatt változott meg családjában a nyelvpolitika, azonban ezt másokkal közösen megosztott tapasztalatként idézi fel, mert a döntésben többen vettek részt (lásd a *beszélgettünk* ige többes számú alakját). Antonia férje külföldön dolgozik az esküvőjük óta, csak ünnepekre megy haza Moldvába. A gyerekek magyar nyelvi gyakorlatait a férjéhez köti. Ez a megállapítás arra utal, hogy a külföldön dolgozó férfiak magyar nyelvi gyakorlatai és a Moldvában maradó nők román nyelvi gyakorlatai nem egyenlő mértékben oszlanak el a családokban.

A nyelvválasztást néven nevezett és területileg kötött nyelvek szerinti nyelvpolitika jellemzi: „*itt három nyelv van: a magyar, a csángó és a román*” – hangzott el az egyik interjúban. A múltból szóló narratívákban az iskola és a templom kerül említésre, mint a román nyelvhez kapcsolódó kizárólagos helyek. A *román nyelvet* tehát a boldogulás eszközeként tartják számon, ez a kortársakkal, barátokkal való beszélgetés nyelve. Az otthoni beszélgetés nyelve is ez, a gyerekeikkel ezt használják. Beszámolójuk szerint ezzel azt segítik elő, hogy a gyerekek sikeresen és nehézségek nélkül kapcsolódjanak be a formális oktatásba, amelynek a nyelve szintén a román. A *csángós beszéd* a falubeliekkel való érintkezés nyelve, elsősorban a szülőkkel és a nagyszülőkkel folytatott interakcióké. A *magyar nyelv* a magyarországi utazások és a Moldvai Csángómagyar Oktatási Program helyszínéül szolgáló, általában *Magyar (Ház)*-nak nevezett helyszínen végzett tevékenységek közben kerül elő, mikor a többségében erdélyi magyar szervezőkkel a délutáni magyar foglalkozásokon beszélgetnek vagy énekelnek. A mai Magyar Ház a magyar nyelvi gyakorlatokhoz kötődő színtérként konstruálódik meg az interjúban, mint a következő interjúrészlet is mutatja.

P: Szerinted mér jó, ha járnak oda?

Magdalena: Mért jó, hogy járnak a Magyarba?

P: Igen, igen.

Magdalena: Ők szeretik amiatt, hogy még elviszik valahova őket táborba. Azért is szeretik. Szeretik, mer valamiket csinálnak a Magyarba, tanulnak, írnak, mindig szeretik. Én gyermekeim, gondolom, hogy nincs nap, hogy ne menjenek a Magyarba. Minden nap, minden nap mennek.

A közösség szintjén nem egyértelmű, hogy a szülők hogyan viszonyulnak az utóbbi évtizedekben bevezetett magyaroktatáshoz, illetve hogy szeretnék-e a gyerekeiket ezekre a választható foglalkozásokra járatni. Az interjúrészletben az anya nem beszél a magyar nyelv-oktatáshoz fűződő saját hozzáállásáról, hanem a gyerekei attitűdjeit közvetíti, hogy ők miért járnak rendszeresen a magyarórákra. A magyarórákról szóló egységes közösségi hozzáállás hiányában az anya válasza arra utal, hogy a magyarórára járás a gyerekek választása.

5. A családi nyelvpolitika alakulása

Az előző részben mindegyik anya nagyjából azonos viszonyulásról számolt be a nyelvi szocializációhoz kapcsolódóan, akár a családban, akár a magyar oktatási

programban mentek végbe e folyamatok. A következőkben két egyéni élettörténetet mutatunk be, amelyek konkrét életeseményei különböznek ugyan, de a narratívákban kirajzolódó élettörténetek mindkét esetben oda vezetnek, hogy az anya otthon marad a gyerekeivel Moldvában. Erre Emma és Mária élettörténete szolgál példaként (lásd 1. táblázat). Ők két különböző faluban hasonló családi körülmények közé születtek.

1. táblázat. Emma és Mária élettörténete (saját szerkesztés, interjúrészletek alapján)

Emma és Mária	A szüleik is a faluban születtek, és csángósan beszéltek otthon. Emma szülei földműveléssel foglalkoztak, a helyi közösség többségével együtt: „komunába [‘termelőszövetkezetben’] dolgoztak.” Mária édesapja asztalos volt: „itt a faluba ő volt az egyetlen, amelyik ezzel foglalkozott. ... Asztalokat készítettek, szekrényeket, székeket, mindent.”
Emma és Mária	Román óvodába és iskolába jártak, ott tanultak meg románul, előtte nem tudtak. Az iskolában a tanárokkal románul, egymással magyarul beszéltek.
Mária	A Csíkszeredai Csángó Kollégiumban tanult, és felvették a budapesti gimnáziumba, ahol el is kezdte tanulmányait.
Emma és Mária	Emma: „csak ha az orvosok ott voltak, akkor beszélgettünk [románul]”. A pappal is románul beszéltek, de ő értett magyarul. Mária: „mi otthon ... magyarul beszélünk. Szóval csángósan, nem tiszta magyarul. Mi úgy beszélünk. Csak az iskolában tanultunk románul.” Emma: „Hát így, csángóul beszélünk [otthon]. ... [románul] az iskolában tanítottak meg”
Emma	Nyolc év iskola, majd két év <i>profesziónal</i> [‘szakmunkásképzés’], varrni tanult, utána <i>szabóságba</i> [‘varrodában’] dolgozott.
Mária	Miután elkezdte a tanulmányait Magyarországon, négy hónap múlva várandós lett, és hazaköltözött a falujába. (Nem merte megkérdezni, hogy maradhat-e vagy sem.) „Az volt a baj, mert igazából én folytattam volna, mert támogattak volna, csak én, amikor rákérdeztem a titkárnőre, akkor nekem egy olyan nagy hisztit lecsapott, hogy hát ilyet nem lehet, mert nem lehet nevet cserélni, meg nem tudom. A végén, amikor lemondtam az iskolát, akkor kiderült, hogy igazából nagyon támogattak volna, hogy merészkedtem volna, hogy tovább csináljam, meg a gyerekekkel meg minden. Mert én szerettem volna. De ezt azután mondták meg, amikor már minden elmúlt.”

Emma és Mária	A jövődöbéli férjükkal a falujukban ismerkedtek meg mindketten, összeházasodtak, majd a férjek külföldre [Magyarországra, Hollandiába] mentek dolgozni.
Emma és Mária	Két gyereke van mindkét asszonynak, 20 és 23 éves koruk között születtek, az első gyerekek születése után már nem dolgoztak, mert nem tudták kire bízni a gyerekeket.

Noha tanulmányaik során eltérő lehetőségeket kaptak és különböző utakon indultak el, a gyerekek születése és a fiatal korban kötött házasságuk őket is a közösségben megszokott anyai szerepbe terelte. Emma és Mária életét a gyerekek megszületése után a közösségben általánosnak számító mintázatok alakították, melyek meghatározták a családi nyelvpolitikát érintő döntéshozatalt. Ahogy a moldvai falvakban általában nincsenek jelen az aktív korú férfiak (Peti 2022), az apa hiánya számukra is a mindennapok valósága. A közösség elvárása, hogy a férfiak külföldön vállaljanak munkát a „boldogulás” reményében (Simon 2005). Emma és Mária életét a házasság, az anyává válás és a gyereknevelés tölti ki, míg a férfiak számára a földeken végzett munkát felválthatja a külföldi munkakeresés és munkavállalás (az interjúkban magyarországi, hollandiai, franciaországi, olaszországi helyszíneket említene). A gyerekek nevelése otthon történik, ebben a nők szerepe a meghatározó. A gyerekkor általában addig tart, „*ameddig tanul*”, „*20 éves korukig*” vagy konkrét eseményként a házasságkötést, illetve a „*gyermek születését*” határozták meg. Ettől a ponttól a férfi és a női karrierutak elválnak, és ez a családi nyelvpolitikában is lenyomatot hagy: a gyerekek nyelvi szocializációját az anyák a helyi gyakorlathoz igazítják, miközben járatták a gyerekeket a magyarórákra is. Mindezt az interjúkban úgy állítják be, mintha a házastársak különélése és a családi nyelvpolitika – az iskolában románul, a felnőttek egymás között „csángóul”, de a gyerekekkel főképp románul, magyarórán pedig a tanár nyelven beszélnek – magától értetődő közösségi gyakorlat lenne.

6. Konklúzió

A családi nyelvpolitika alakításában az ágencia központi kérdés. Kutatásunk arra mutatott rá, hogy a migrációban érintett, de nem mobilis moldvai többnyelvű anyák az interjúkban nem jelenítik meg önmagukat a családi nyelvpolitika ágenseként. A családi nyelvpolitikát diszkurzívan külső autoritásokhoz kapcsolják, és vagy a román tannyelvű iskolához és a moldvai magyar nyelvi oktatási programhoz kötik, vagy a közösségi nyelvi gyakorlatokkal hozzák összefüggésbe.

A falu közösségének irányából érkező elvárás erős, ez a normatív hatás befolyásolja nyelvpolitikájukat és a családról alkotott képet, különösen a férfi külföldi munkavállalását és a nő közösségi szerepét. Így felmerül a kutatási kérdésünket is mélyítő dilemma, hogy beszélhetünk-e családi nyelvpolitikáról az érintett nők esetében – vagy inkább egy normatív korlátokat kialakító és fenntartó közösség nyelvpolitikája rajzolódik ki az interjúkból, amely a vitatott esetekben külső autoritásokra támaszkodik.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Feljesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, a K131562. számú projekt keretében készült. Petteri Laihonon részéről a kutatómunkát és ennek a cikknek megírását a Finn Akadémia *A Moldvai Csángómagyar Oktatási Program kutatása és támogatása* című projektje (a projekt száma: 299133) finanszírozta. Köszönetet mondunk Fazakas-Timaru Carinának a kutatásban való közreműködéséért.

Felhasznált szakirodalom

- Bodó, Csanád – Fazakas, Noémi – Heltai, János Imre (2017): Language revitalization, modernity, and the Csángó mode of speaking. *Open Linguistics* 3. 327–341. <https://doi.org/10.1515/opli-2017-0016>
- Gogonas, Nikos – Maligkoudi, Christina (2022): ‘Mothers have the power!’: Czech mothers’ language ideologies and management practices in the context of a Czech complementary school in Greece. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 25(5). 1782–1793. <https://doi.org/10.1080/13670050.2020.1799324>
- Danjo, Chisato. (2021): Making sense of family language policy: Japanese-English bilingual children’s creative and strategic translingual practices. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 24(2). 292–304. <https://doi.org/10.1080/13670050.2018.1460302>
- Fazakas Noémi – Barabás Blanka (2020): Reinventing linguistic ethnographic fieldwork during the Covid-19 pandemic. *Hungarian Studies Yearbook* 2. 113–122. <https://doi.org/10.2478/hsy-2020-0009>
- Heltai János Imre (2016a): Heteroglosszia: cigány/roma tanulók beszédmódjai az iskolában. In: Bartha Csilla (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*

- XXVIII. – *A többnyelvűség dimenziói: Terek, kontextusok, kutatási távlatok*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 259–278.
- Heltai János Imre (2016b): „Csángós beszéd” és „tiszta magyar”. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 60. 21–36.
- Heltai János Imre (2014): *A nyelvcsere és a nyelvi tervezés lehetőségei Moldvában*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Heltai János Imre (2020): *Transzlingválás: Elmélet és gyakorlat*. Gondolat, Budapest.
- Higgins, Christina (2022): The formation of ‘ohana’ in Hawaiian language revitalization. In: Wright, Lyn – Higgins, Christina (eds): *Diversifying Family Language Policy*. Bloomsbury, London. 103–120. <https://doi.org/10.5040/9781350189928.ch-006>
- Hiratsuka, Akiko – Pennycook, Alastair (2020): Translingual family repertoires: ‘no, Morci is itaiitai panzita, amor’. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 41(9). 749–763. <https://doi.org/10.1080/01434632.2019.1645145>
- Laihonen, Petteri – Bodó, Csanád – Heltai, János Imre – Fazakas Noémi (2020): The Moldavian Csángós: the Hungarian speaking linguistic minority in North-Eastern Romania. *Linguistic Minorities in Europe Online*. <https://www.degruyter.com/database/LME/entry/lme.12543347/html?lang=en> (Letöltés ideje: 2024. 01. 28.) <https://doi.org/10.1515/lme.12543347>
- Lajos Veronika – Gáspár Judit – Szabó Gergely (2021): „Kihúztuk a lábunk alól a szőnyeget!” Egy Covid-19 járvány kezdetén indult moldvai részvételi kutatás tapasztalatai. *Tabula* 22(1). <https://doi.org/0.54742/tabula.2021.1.02>
- Lanza, Elizabeth – Lomeu Gomes, Rafael (2020): Family language policy: Foundations, theoretical perspectives and critical approaches. In: Schalley, Andrea C. – Eisenclas, Susana A. (eds): *Handbook of Home Language Maintenance and Development*. De Gruyter, Berlin. 153–173. <https://doi.org/10.1515/9781501510175-008>
- Lee, Hakyoung (2022): “When Kirogi Speaks Two Languages Perfectly”: Language Policies and Practices in a Korean Diasporic Family. In: Wright, Lyn – Higgins, Christina (eds): *Diversifying Family Language Policy*. Bloomsbury, London. 81–102. <https://doi.org/10.5040/9781350189928.ch-005>
- Lomeu Gomes, Rafael (2018): Family language policy ten years on: A critical approach to family multilingualism. *Multilingual Margins* 5(2). 51–72. <https://doi.org/10.14426/mm.v5i2.98>
- Luykx, Aurolyn (2021): Foundational questions: Examining the implications of diverse families, modalities, speakers, and contexts for our understandings of family, language, and policy. In: Wright, Lyn – Higgins, Christine (eds):

- Diversifying Family Language Policy*. Bloomsbury, London. 299–312. <https://doi.org/10.5040/9781350189928.ch-015>
- Mirvahedi, Seyed Hadi (2021): Examining family language policy through realist social theory. *Language in Society* 50(3). 389–410. <https://doi.org/10.1017/S0047404520000287>
- Palviainen, Åsa (2022): This is the normal for us: Managing the mobile, multilingual, digital family. In: Wright, Lyn – Higgins, Christina. (eds): *Diversifying Family Language Policy*. Bloomsbury, London. 123–142. <https://doi.org/10.5040/9781350189928.ch-007>
- Pennycook, Alastair – Makoni, Sinfree (2020): *Innovations and Challenges in Applied Linguistics from the Global South*. Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9780429489396>
- Peti Lehel (2022): Nyelv és érvényesülés: moldvai csángó vendégmunkás családok dilemmái. *Ethnographia* 133(2). 344–364.
- Filler, Ingrid – Gerber, Livia (2021): Family language policy between the bilingual advantage and the monolingual mindset. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 24(5). 622–635. <https://doi.org/10.1080/13670050.2018.1503227>
- Revis, Melanie (2019): A Bourdieusian perspective on child agency in family language policy. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 22(2). 177–191. <https://doi.org/10.1080/13670050.2016.1239691>
- Siklósi Beáta (2019): Családi nyelvpolitika a horvátországi magyarok körében. In: Boda Attila (szerk.): *Interdiszciplinaritás a Kárpát-medencében*. ELTE Márton Áron Szakkollégium, Budapest.
- Simon Boglárka (2005): Hogyan „boldogulnak” a csángók? Az identitás kinyilvánításának versus elrejtésének stratégiái egy moldvai közösségben. *Erdélyi Társadalom* 3(1). 9–28. <https://doi.org/10.17177/77171.42>
- Spolsky, Bernard (2021): *Rethinking language policy*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Szabó Gergely (2020): „Mit mixingolod itt a lengvidzseket?” – Amerikai magyar iskolák osztálytermi interakcióinak szociolingvisztikai vizsgálata. In: Heltai János Imre – Oszkó Beáta (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül*. Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 490–503.
- Van Mensel, Luk (2018): ‘Quiere koffie?’ The multilingual familylect of transcultural families. *International Journal of Multilingualism* 15(3). 233–248. <https://doi.org/10.1080/14790718.2018.1477096>

Takeuchi, Miwa (2016): Transformation of discourse: multilingual resources and practices among Filipino mothers in Japan. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 19(3). 235–248. <https://doi.org/10.1080/13670050.2014.978262>